

Den marginaliserade kontoristen – tolkningar av bohemtemat i Elin Wägners *Norrtullsligan*

Bohemen är en nästan mytisk figur. En fiktiv gestalt som förekommer mer i våra fantasier än i autentiska skildringar. Bohemen har levt i Paris, i kvarteret Klara och i Lund. Bohemen är konstnärlig, urban, oregelbunden och ofta man. Henri Murger menade att bohemen bara kan existera i Paris, men bohemens livsstil har flutit utanför gränserna som bildar staden Paris.

I Elin Wägners roman *Norrtullsligan* möter fyra kvinnliga kontorister den bitvis obarmhärtiga verklighet som väntade sekelskiftskvinnan i Stockholm. Kvinnorna i ligan på Norrtullsgatan lever ett liv utan riktig rutin, utan kostcirkelsenliga matvanor och utan samhälleligt inflytande. Deras kvinnliga reservat blir en utpost mot det borgerliga samhället, mot bilden av kvinnan som en medlem av den borgerliga gemenskapen och mot mannens kultur. Deras kvinnliga reservat blir ett värn, en nödlösning och en möjlighet att överleva precis som förvärvsarbetet blir ett sätt att överleva för romanens protagonister: ”En författare har sagt om oss arbetande kvinnor, att man måste göra oss den rättvisan, att det icke är kärleken till arbetet, utan den rena nöden, som tvingat oss in på mannens arbetsområde.”¹

För att närma mig de frågeställningar som lyfts upp i romanen har jag försökt förstå bohemtemat utifrån två olika perspektiv. Jag har frågat mig om bohemtemat i romanen är en politisk handling eller ett socialrealistiskt dokument. Vill kvinnorna på Norrtullsgatan leva inom ramarna för det borgerliga samhället eller utanför detsamma? Är pilsnerdricka och chokladkakor vad de önskar sig utav livet eller reflekterar deras livsföring inget utav eget val? Är Wägners moderna hjältinnor determinerade av sitt kön och sin klass? Och kanske viktigast: är bohemeriet romanens hela tematik eller ett underordnat element?

I *En bättre och lyckligare värld* berör Heggestad 2003:88 det faktum att bohemschildringarna i litteraturen företrädesvis eller enbart berört män och deras livsföring, bohemen har varit könad, av manligt kön. Skildringen i *Norrtullsligan* berör kvinnor men bygger på element som känns igen från den klassiska bohemschildringen. Lindqvist 1980:122 menar att dessa tydligast är gruppens beteckning som en liga, deras slarviga matvanor och dansen och sången som förekommer långt in på nätterna. Ett drag av dekadens och slarv gör beröringspunkterna mellan den manliga bohemen och ligans kvinnor tydligare: ”Det är bara pilsnerdricka, sade Baby med en butelj i dörren. Och ett halv franskt bröd får du, men inte mer, för det andra skall vara tills i morgon.”²

Bohemen är dessutom, enligt Westerström 2006:18, inte klassbunden. Ligans medlemmar kan därför kvala in som bohemer trots sina knappa ekonomiska resurser, men då som underklassbohemer. Vidare är den ideologiska aspekten det som i sann bohemlitterär tradition skriver in kvinnorna på Norrtullsgatan i den ethossfär som är bohemens, nämligen den kommunistiska. Westerström 2006:196 menar att hela bohemgenrens ethos vilar på kommunismens ideologiska grund, vilket vidare blir tydligt då bohemens motsatspart oftast sägs vara borgaren. Sammanhållningen bygger alltså gruppen och tillsammans delar gruppmedlemmarna det de tillsammans innehar, något kvinnorna i *Norrtullsligan* praktiserar: ”Här är kommunismens genomförd i praktiken. Allt mitt är Ligans och tvärtom (...).”³

---

¹ Norrtullsligan, s. 28

² Norrtullsligan, s. 112

³ Norrtullsligan, s. 48

Det finns emellertid också möjlighet att uppfatta det kommunistiska elementet och det reservatliknande levernet som ett uttryck för något Heggstad 2003:88 kallar en feministisk utopi. Heggstad alluderar på Lucy M. Freiberts teorier om feministiska utopiers gemensamma drag vilka är privategendomens avskaffande och samhällsorganisering utan manschauvinism. Ligans värld är på många sätt en feministisk utopi; ett kommunistiskt samhälle där kvinnorna bestämmer reglerna, en utpost och ett kvinnligt reservat. Den kvinnliga bubbla medlemmarna i ligan byggt upp är således en plats med egna levnadsvillkor och egna regler vilka anspelar på bohemens liv och leverne: ”Brödkorgen var en upp- och nedvänd lampkupa med servett i (...).”⁴

Men, bohemtemat i *Norrtullsligan* är kanske snarare ett motiv, ett underordnat inslag, något som flyter upp till ytan vid några tillfällen snarare än romanens hela tematik. För att förstå polemiken mellan dess båda alternativen har jag använt mig av två möjliga tolkningar av bohemeriet: bohemeriet som motståndsstrategi och bohemeriet som konsekvens.

Heggstad 2003:89 argumenterar för att bohemeriet i *Norrtullsligan* är en motståndshandling; kvinnorna i ligan befinner sig i en konflikt med samhället. Bohemeriet i sig blir ett uppror mot den borgerliga livsstilen och kvinnorna i ligan lever, helt uppenbart, ett annorlunda liv jämfört med exempelvis familjeflickan Görel. Wägner gör, personifierat med karaktären Görel, en dikotom uppdelning mellan familjeflickor och andra flickor. Ligans medlemmar är inte familjeflickor och har heller inte intentionen av att bli det, även om de också drömmer om kärlek och moderskap. Det liv ligans medlemmar lever blir alltså ett sätt att visa på motsats, att utmana och att inte nöja sig med kvinnans lott som försörjd familjeflicka och tystad hustru, deras visioner och livsstil blir, med detta perspektiv främst för ögonen, ett huvudstråk i berättelsen. Det blir hela tematiken: ”Är det meningen, sade jag, att lönen skall vara till parfym och handskar och choklad Suchard? – Det är meningen, sade Eva. Men Baby, du kan gärna tala om det. Ni skall ju strejka till nyåret, om ni inte får förhöjning över lag. Är det inte stiltigt, Elisabeth? – Det låter besynnerligt, sade jag. Bildade flickor brukar inte strejka.”⁵

Heggstad menar att la bohème blir en litterär karaktär med ett politiskt uppdrag. Främst tjänar hon som upprorsmakare med udden riktad mot det borgerliga samhället men också mot definitionen av kvinnan som en borgerlig varelse. Kvinnorna i ligan på Norrtullsgatan blir revolutionärer i en kamp mot ett samhälle; deras liv är vigda åt uppror. Pilsnerdrickan och chokladkakan blir verktyg för att övertyga om de förfinades felsteg och det borgerliga samhällets passiviserande av sina egna. Den kvinnliga bohemen, den kvinnliga motståndaren, fyller alltså helt uppenbart funktioner i litteraturen, frågan är emellertid om hon i *Norrtullsligan* ska tolkas som medvetna eller omedvetna om sina funktioner. Ergo: ligans medlemmar är, genom denna tolkning, gladeligen flickor utan kostcirkelsenliga matvanor och strukturer. De lever bohem inte så mycket för att de måste som för att de vill visa på motsatser; de vill skapa en ny ordning utifrån att inte ha någon ordning, allt på kommunismens ideologiska grund.

Som alternativ till tolkningen av bohemmotivet som en politisk handling tornar resonemanget kring konsekvens upp. Lindqvist 1980:23 menar att bohemeri visserligen förekommer i *Norrtullsligan* men att ligans medlemmar bildat sin grupp främst på ekonomiska grunder snarare än på politiska. Ligans håla blir i denna tolkning ett skyddsvärn mot undergång och ensamhet i fattigdomens reservat, romanens avslutande dagboksinslägg ger Lindqvist vatten på sin kvarn: ”Jag sitter här nu och ser mig omkring i rummet, där

---

⁴ Norrtullsligan, s. 52

⁵ Norrtullsligan, s. 42

Norrullsligan haft sitt hem, ett fattigt och defekt, men ändå ett litet stöd mot världen, där den ena sökt skydd mot ensamheten hos en ännu ensamare.”⁶

Lindqvist poäng är att boheminslagen i romanen är ytliga och en effekt av att bli ställd utanför ett samhälle. Bohemeriet kan således genom detta perspektiv snarare betraktas som en livsstil som ”kommit till på köpet”⁷ än en politisk manifestation i revolutionens tjänst. Baby, Pegg, Emmy och Eva har determinerats av sitt kön och sin klass till att leva av pilsnerdricka och chokladkakor; inget fritt val har för dem existerar och med pregnans och metareflekton visar Eva vad hon anser om det som blivit ligans livsföring: ”Det är bara att kalla det att leva bohem, då blir det genast finare än kristallskålar.”⁸ Ergo: Att använda lampskärmar som brödkorgar går att utstå, om man kallar det att leva bohem. Att ”leva bohem” är ett sätt att etikettera ett bedrövligt livsöde, ett mer angenämt sätt. Det är att göra en omskrivning och säga; vi lever dekadent, vi bryr oss inte.

Norrullsligan är en roman med samhällligt intresse. Romanen är inte bara ett stycke text som belyser sekelskiftskvinnans ekonomiska situation i Stockholm. Romanen är inte bara en rapport över en människogrups levnadsvillkor. Ligans berättelse är inte bara en berättelse om kvinnor som vågar trotsa ramarna för det borgerliga samhället och det sedesamma levernet. *Norrullsligan* är, oavsett vilket skäl som ligger till grund för karakteriseringarna, litteratur som skildrar kvinnor så som kvinnor kan vara, eller inte vara, en roman som tar ett grepp om klass och könsproblematik, en diskbänksrealistisk saga.

När Ivar Lo Johansson år 1938 efterlyste en samhällskildrande litteratur missade han att det redan fanns: ”Var är i dag den stora samhällsromanen? Var är verkstadsarbetarnas epos, var är de nutida skogsarbetarnas epos, var ämbetsmännens i ett enda verk, ja, var är det som skenbart syns ligga så nära till hands, de svenska journalisternas epos?(...).”⁹

Bohemmotivet i Wägners roman kan betraktas som ett förtydligande av misären. Ligans medlemmar är inte bohemer främst för att de vill utan för att deras motståndshandling blir synlig först när de tar avstånd från samhällets föreskrifter och förväntningar genom att organisera sina egna liv utifrån andra modeller. Romanen kan därför kanske snarare definieras som en samhällsskildring, ett dokument över en tid och ett sätt att leva i den tiden snarare än en bohemskildring. Bohemeriet gör inte romanens hela tematik men ett delelement som förklarar hur det gick att arbeta och leva för en kvinna som ville försörja sig själv: ”Vi är fattiga men stolta.”¹⁰

Litteraturförteckning

Heggestad Eva, *En bättre och lyckligare värld*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 2003

Lindqvist Karl, *Individ. Grupp. Gemenskap. Studier i de unga tionalisternas litteratur*, Litteraturvetenskapliga institutionen Uppsala universitet, 1980

Westerström Jenny, *Klara var inte Paris. Bohemliv under två sekel*, Carlssons bokförlag, Kristianstad, 2006

Wägner Elin, *Norrullsligan*, Valda skrifter, Albert Bonniers förlag, 1950

---

⁶ Norrtullsligan, s. 133-134

⁷ Lindqvist, s. 123

⁸ Norrtullsligan, s. 52

⁹ Lindqvist, s. 11

¹⁰ Norrtullsligan, s. 48